

РУСКАТА ЕТНОГРАФИЯ И ИЗСЛЕДВАНЕТО НА КИТАЙСКАТА РОДСТВЕНА СИСТЕМА

Диана Б. Мъглова

RUSSIAN ETHNOGRAPHY AND STUDY OF CHINESE KINSHIP SYSTEM

Diana B. Maglova

Abstract

The present article deals with the Russian historiographic tradition in kinship and kinship system in China. Historiographic review traces the origin and development of Russian sinology and ethnography from the early 18th century up to the present, with a particular emphasis on Russian publications commenting upon kinship system, kinship terminology and marriage and family organization in China.

Key words: *Russian; historiography; kinship; China*

Изучаването на историята, философията, религията, икономиката, езика, литературата и културата на Китай е предмет на специална наука, известна като китаезнание или още „синология”¹. В Европа синологията се заражда през XVII век, макар че първите повече или по-малко достоверни сведения за Китай достигат до Европа още през XIII век, благодарение на великия Марко Поло.

Китай е обект на интерес и от страна на руските пътешественици и учени. Интересно описание на страната от началото на XVII век се открива в отчета на руския дипломат, пътешественик и учител Иван Петлин. През 1618 г. той пристига в Пекин като руски посланик. Неговото съчинение „Роспись Китайскому государству и Лобинскому, и иным государствам, жилым и кочевным, и улусам, и великой Оби, и рекам и дорогам” става ценен източник, съдържащ сведения за

сухопътния маршрут от Европа към Китай, през Сибир и Монголия. По-късно мисията на Петлин е последвана от тази на Избрант – датски търговец, живял в Русия през XVII век и изпратен в Китай от руския цар Петър I Велики. През 1714 г. в Пекин е изпратен и архимандрит Иларион Лежайский, за да основе там духовна мисия, която по-късно се превръща в център на руската синология. Към края на XVIII в. дипломатът Пётр Иванович Годунов подготвя “Уведомления для китайского государства” (1791), а друг руски дипломат, учен и полиглот – Николай Гаврилович Спафарий, подготвя „Описание первой части мира, называемой Азия, в которой находится Китайское государство с остальными городами и провинциями” съставено през XVII в., но издадено чак през 1910 г. Благодарение на тези и на други първи мисионери, посланици, познавачи и преводачи от китайски език, руската синология отбелязва значително възходящо развитие през следващия XIX век, като в Русия възникват образователни и научноизследователски звена, катедри за изучаване на китайски и манджурски езици, както и географски дружества в Санкт-Петербург, Хабаровск и Владивосток.

Интересът към етнографията на Китай се заражда през XIX в. и е свързан с името на руския учен Константин Адрианович Скачков (1821 – 1883). По време на своето пребиваване в Китай Скачков изучава китайски език и литература. Неговите интереси са в областта на селското стопанство, военното и морско дело, астрономията, медицината и търговията. К. А. Скачков е страстен събирач на китайски книги, някои от които са редки и ценни съчинения. При завръщането си в Русия К. А. Скачков, вече е собственик на голяма колекция от китайски ръкописни книги, карти и албуми с рисунки. Скачков е автор на много публикации за Китай, посветени на астрономията, географията, военното и морско дело, селското стопанство, историята и литературата: „О военном морском деле у китайцев”; „Беседы о сельском хозяйстве в Китае”; „ О географических познаниях китайцев”; „Судьба астрономии в Китае”.

Друг виден представител на руската синология от XIX в. е Алексей Осипович Ивановски (1863 – 1903). През 1889 – 1891 е командирован в Китай и Манджурия. Неговите най-важни трудове са: “Материалы для истории инородцев юго-западного Китая”; “Юнь-

наньские инородцы в период династий Юань, Минь Дай-цинъ”;
“Маньчжурская хрестоматия”

Когато говорим за руската китаистика от XIXв., няма как да не споменем имената на П. И. Каменский (1765 – 1845), С. В. Липовцев (1770 – 1841), П. И. Кафаров (1817 – 1878) и В. П. Васильев (1818 – 1900). Техните биографии и съдби са свързани с руската духовна мисия в Пекин. Те са първите руски учени-китаисти, които полагат основите на класическата синология в Русия. Безценното наследство, което завещават, е с огромно значение за развитието на руската синологическа традиция.

През 50-те години на XXв. в съветската наука вече е утвърдена марксистко-ленинската научноизследователска школа, която е изключително тясно обвързана с политиката и идеологията на държавната власт. В организационно отношение изследователите са групирани и работят в рамките на няколко академични института като Институт по изтокознание към Руската академия на науките в Москва (ИВ РАН), Факултет за източни езици и култури към Санкт-Петербургския държавен университет, създаден през 1855 г., Институт за източни ръкописи към Руската академия на науките (ИВР РАН), Институт за изследване на Далечен изток към АН СССР или РАН. На преден план излизат проблемите с абсолютизирането на класовата борба, с подценяването на императорската институция и отрицанието на религиозността, които довеждат до подмяна на духовната култура и до промяна на цялата съветска етнография. На съмнение е подложена достоверността на фактите, които са необходими за един обективен научен анализ. Независимо от трудностите обаче Китай продължава да е обект на изследване от цяла плеяда съветски изследователи, между които Артем Игоревич Кобзев, Евгени Алексеевич Торчинов, професор Леонард Сергеевич Переломов, Виктор Николаевич Усов, Михаил Василиевич Крюков, Лазар Исаевич Думан, Георгий Яковлевич Смолин, Сергей Леонидович Тихвинский и др.

Предмет на настоящата статия е проучването на китайската родствена система в руската етнография. Като основен метод на изследване е избран хронологическият подход, като в историографски аспект са включени и по-общии теоретични изследвания на родството, които обаче имат значение и при изучаването на китайското родство.

Започвам историографския преглед с името на Сергей Александрович Токарев (1899 – 1985) – етнограф, историк, изследовател на религиите, доктор на историческите науки в Московския университет. Неговите публикации не са пряко свързани с изучаването на китайската система на родство, но имат отношение към теоретичното проучване на всички родствени системи. Той пръв се опитва да създаде универсален код за записването на отделните значения на родствените термини. Според него цялото разнообразие от родствени отношения е подчинено на най-обикновените семейни отношения и връзки, а само малка част от него е обозначено чрез термини в човешките езици. Според него учените подсъзнателно правят грешка, като приравняват термините и описанието на дадена родствена система към терминологията, която използват в собствения си език. За да се ограничи този изследователски субективизъм, С. А. Токарев свежда основните отношения до два типа родствени връзки – роджена и брачна. Те включват шест типа връзки: баща, майка, син, дъщеря, мъж и жена. Към всеки тип е прикрепен знак, като удобно за тази цел са арабските числа (Токарев, 1958: 189). Що се отнася до произхода на терминологичната родствена система, С. А. Токарев изказва предположението, че тя вероятно не възниква изведнъж в завършен вид, а постепенно, като съчетава фрагменти от различните исторически периоди. Той изхожда от предположението, че термините за родство са сравнително млади езикови елементи и пример в това отношение могат да бъдат термините от групата на австралийските езици. При разделението на тези езици общите им части със сигурност могат да се смятат и за най-стари в терминологичната система.

Представител на Петербургската изследователска школа е Димитрий Алексеевич Олдерогте (1903 – 1987) – етнограф, историк, лингвист, член-кореспондент на АН СССР, носител на много награди за приноса му в науката. Класически африканист, с широки интереси и в останалите области на хуманитарните науки, Д. А. Олдерогте внася съществена яснота в проблематиката, посветена на родствените системи (Олдерогте, 1964). Неговите изследвания са посветени преди всичко на проблемите, свързани с първобитните социални институции като род, община, класовото разслоение и тайни мъжки съюзи. На практика, както самият той се изразява, през целия си

живот се е „борил с матриархата,, и е търсил причините за екзогамията. Неговата докторска дисертация е на тема „Кольцевая связь родов, или трёхродовой союз” (1945) и е посветена на изследването на родствената система в първобитните общества, на формите на брачни съюзи и на имуществените отношения между родовете, а в по-късен етап и между патриархалните семейства. Д. А. Олдерогге разработва историческа типология на родствените системи и обръща внимание на тяхната зависимост от специфичните форми на социална организация: родовата система на племенното общество, която отразява икономическото единство на рода с присъщите ѝ норми на екзогамия; родовата система при голямото патриархално семейство, която се характеризира с опростяване на древните родствени системи от турано-хавански тип и появата на така наречените „малайски” черти; родовата система при малкото индивидуално семейство (Олдерогге, 1951). Обобщаващите му изследвания включват народите на Африка, Океания, Америка и Азия – особено Китай.

Д. А. Олдерогге анализира древнокитайските наименования за родство чрез така наречения речник „Ер”, датиран от IV – III век пр. н. е. При наличието на стройна система от китайски наименования, той прави сравнителен анализ с древната туранска система, като акцентира върху липсата на термин, с който да се обозначава сина на брата. От това следва, че по времето, когато е съставен речникът, в китайския език за обозначението на бащата и неговия брат се използва само един термин. Д. А. Олдерогге привежда и друг пример, като цитира още по-древен надпис върху китайски бронзови съдове от IX – VII век пр.н.е. В надписа е упоменат човек, който принася жертва на своя баща и по-възрастните му братя. И тук терминът „баща” обединява две значения – това на бащата и на неговите братя. В същото време надписите от този период показват, че за разлика от термина за бащата, терминът за майката вече се различава от този, който се употребява за обозначението на сестрата на бащата. Д. А. Олдерогге приема, че въпреки непълнотата на родствено-терминологичната система от първата половина на първото хилядолетие пр.н.е., китайската родствена система може да бъде отнесена към „ирокезкия” тип. Измененията в родствената терминология през следващите векове (до началото на новото хилядолетие)

вече водят до превръщането на „ирокезкия” тип система в „китайски” тип система. Според него времето на образуване на съвременната китайска родствена система съвпада с времето на управление на династията Хан, а нейният завършен вид може да се отнесе към края на първото хилядолетие от новата ера. Използвайки данни от древните писмени паметници, Д. А. Олдерогге онагледява и деветстепенната система на родство при китайците чрез опростена графична схема (Олдерогге, 1951:).

Като изследовател Д. А. Олдерогге е един от последните китаисти енциклопедисти от петербургската школа. В своите проучвания той използва комплексния и мултидисциплинарния подход, като се стреми да надхвърли установените рамки на теоретичното познание. Някои от неговите публикации, написани през 50 – 60-те години на ХХ в., са едни от първите в съветската и световната наука за организацията на първобитните родови общества (Попов, В. А.)

Друг известен китаист от по-старото поколение съветски изследователи е Лазар Исаевич Думан (1906 – 1979). Той е автор на голям брой научни трудове, посветени на историята на китайското общество и държава от дълбоката древност до създаването на Китайската Народна Република. Л. И. Думан използва солидна база от източници, което показва добро познаване на древнокитайския език, древнокитайските канонически книги, династичните хроники и историко-географските съчинения. Той участва в подготовката на колективния труд „Всемирная история”, в разделите за Китай, пише „Очерки по древней истории Китая (XII в. до – I в. нашей эры)”. В съчинението си „О роли рабства в эпоху Инь (XIV – XI вв. до н. э.), Л. И. Думан изследва китайската родствена система и формите на брак през Инския период, като приема, че по това време те са отражение на реалните отношения от далечното минало. Според него за Инската родствена система са характерни пуналуалните семейни отношения. Това е късна форма на групов брак, която забранява половите отношения между родители и деца и между родни братя и сестри. Този тип семейни взаимоотношения се запазва до самия край на Инската държава. След това настъпват промени, в резултат на които старата родствена система се приспособява към реално съществуващите брачни отношения, характерни за моногамния брак (Думан, 1962: КСИНА, № 53).

Александър Михайлович Золотарев (1907 – 1943) е друг съветски етнограф, който през своя кратък живот успява да направи сериозни научни проучвания. Страстен събирач и изследовател на теренни данни, той е една от най-ярките фигури в предвоенната съветска етнология при изучаването на първобитните общества, родствениите връзки и екзогамните отношения. А. М. Золотарев работи във време на жесток преход и подмяна на вътрешнополитическата система в страната. От една страна, стои дореволюционната научна интелигенция, а, от друга страна, натискът на новата идеология и нейните масови репресии. В тези условия неговата активна изследователска дейност продължава десет години. На 24 години той издава първата си монография „Происхождение экзогамии” (1931). В нея защитава хипотезата, че екзогамията възниква първоначално в локални групи, които по икономически причини са принудени да приемат междугруповите бракове. Безспорно трудът на неговия живот е книгата „Родовой строй и первобытная мифология”, която получава признание от учени като С. А. Токарев, Е. М. Мелетинский, В. Н. Басилов, В. В. Иванов (Артемова, 2003) .

Николай Николаевич Чебоксаров (1907 – 1980) е съветски етнограф, антрополог, доктор на историческите науки, редактор и съавтор на обобщаващи научни трудове, като: „Очерки общей этнографии”; „Народы мира”; „Древние китайцы: проблемы этногенеза”. Н. Н. Чебоксаров завършва антропология в Московския университет. От 1943 г. е научен сътрудник към АН СССР, а от 1953 г. е завеждащ сектор Азия, Австралия и Океания към Института по етнография към АН СССР. Научните интереси на Чебоксаров са разностранни, но особено пристрастие той проявява към Китай и по-специално към неговата етническа история. Благодарение на неговата експедиционна дейност и теренна работа става възможно написването на обобщаваща монография за етническата история на китайците, озаглавена „Этническая антропология Китая”. В последните години от живота си се занимава със създаването на типология на елементите от материалната култура на народите от Източна и Югоизточна Азия. Н. Н. Чебоксаров е ръководител на авторския колектив за написването на монографията „Типы традиционного сельского жилища народов Юго-Восточной, Восточной и Центральной Азии”.

На родството и родствената терминология в Китай, е посветена дисертацията на Юрий Владимирович Бунаков (1908 – 1942) на тема „Термины родства в китайском языке (Этнографическо-лингвистическое исследование)”. Като изследовател Ю. В. Бунаков е кандидат на филологическите науки, научен сътрудник към Института по ориенталистика към АН СССР. Дисертацията му не е публикувана, а са отпечатани само тезиси по нейното съдържание (Бунаков: 1935). Основната задача на автора е да изучи китайската родствена терминология от гледна точка на семантиката, използвайки единствено речников материал. Ю. В. Бунаков е пръв от руските изследователи, който изследва древните китайски писмени текстове (т.нар. надписи от гадателните кости от Ханан) и който се опитва да установи чрез тях, присъстват ли елементи от феодалното устройство в китайското общество до епохата Джоу, в своя очерк „Гадательные кости из Хэнани”.

Дългогодишен изследовател на родството е изтъкнатият съветски учен Михаил Василиевич Крюков (1932), китаист, историк, етнолог и филолог. Основно направление в неговата научна дейност е изучаването на социалната организация в традиционен Китай, формирането и еволюцията на етническото самосъзнание на китайците. През 1955 г. той завършва Московския държавен институт за международни отношения към Министерството на външните работи на Руската федерация. Две години по-късно попада в първата група съветски студенти, които заминават на обучение в Китайската народна република. По това време във висшите институти на СССР и КНР се обучават цели групи съветски и китайски студенти, обединени от общата идеология в науката.

Сътрудничеството в областта на културата и образованието изиграва основна роля за близките приятелски отношения между двете държави. По време на своя престой в Пекинския университет съветските студенти преминават курс на обучение по китайски език за чуждестранни студенти, посещават лекции по история на Китай от древността до съвременността, по китайска литература, както и специални курсове по етнология на Китай. Изучават обществения строй през различните епохи, запознават се с основните етични, философски и религиозни концепции на конфуцианството и даоизма, които са фундамент на китайската държавност, култура и общество.

М. В. Крюков е изследовател от световна величина, почетен член на Британския кралски институт по антропология (British Royal Society). Автор е на повече от 350 заглавия – монографии, книги, студии и статии. В тях той разглежда широк кръг от въпроси, свързани със закономерностите при формирането на етническите общности у древните китайци. За тази цел той използва исторически, лингвистични, антропологически, археологически и етнографски извори, които му дават основание да приеме, че древнокитайският етнос е образуван през първата половина на I хилядолетие пр. н. е. (Крюков, Софронов, Чебоксаров, 1978). В друго изследване М. В. Крюков се опитва да определи историческия баланс и взаимовръзката между различните типове родствени системи, като акцентира преди всичко върху китайската родствена система. За тази цел той прави задълбочен сравнителен анализ на съвременните официални, разговорни и диалектни названия и на всички описани родствени връзки в древните писания от епохата на Ин. Според него в продължение на цялото трихилядолетно развитие и еволюция на китайската родствена система няма такъв период от време, в който тя да е описана с отличителните черти на малайския тип система. Този извод е в разрез с марксихеското предположение, че малайската система на родство е универсален и необходим етап от еволюцията в социалната организация на всеки един народ. Развитие на китайската родствена терминология позволява да се проследят в конкретно исторически план особеностите на друг вид модел на родство – арабския, чрез анализ на промените, които съпътстват прехода от арабския тип родствена система към такава, присъща за съвременните европейски народи. Елементи от промяната от арабски към английски тип се откриват и в китайската система на родство в нейния съвременен етап на развитие. Според Крюков доказателствата могат да се открият, ако учените се абстрахират от многото частни особености и емпирично многообразие в китайската терминология, тъй като голяма част от нея трудно се поддава на класифициране. Той приема, че най-надежден резултат за историческата реконструкция на родствените системи и по-специално на китайската, дава комплексният метод, който съчетава етнографското изследване с максималното използване на историческите сведения. Например в Китай няколко

типа норми на поведение остават непроменени в продължение на цели столетия, докато различните термини на родство се променят и обратно, цели социални институти се трансформират, без да се променят техните изначални и по-специфични особености (Крюков, 1972). Използвайки древнокитайските писменни паметници и епиграфски данни от ранните общества, М. Крюков стига и до извода, че в периода Ин – Джоу са налице два типа социална организация, които се различават както в структурно, така и във функционално отношение. В монографията „Формы социальной организации древних китайцев” М. Крюков разглежда и патронимичните групи от този период, както и развитието на различните форми на екзогамия в древните китайски общества (Крюков, 1966, Советская этнография, № 6). Като синолог той обръща специално внимание на еволюцията на родствените наименования при китайците и разделянето на роднинската терминология по права и по сребрена линия през първото хилядолетие пр.н.е.

В заключение може да се отбележи, че основният принос на М. В. Крюков към културната антропология и етнология на Китай е в две направления: изследване на родствената система и терминология и на динамиката в историческото развитие на китайския етнос.

Името на Юрий Иосифович Левин (1935 – 2010), математик, логик, семиотик и лингвист, се свързва с опита да се открие и приложи удобен и разбираем начин за записване на кръвнородствените отношения, отразени в роднинските названия. чрез определени символи и индекси (Левин, 1970:18 – 30). За тази цел Ю. И. Левин предлага специална кодова система, която включва определени символи и индекси. Основни са символите Д (дете) и Р (родител) и индексите м и ж, с които се подчертава полът на отделния родственик. Записът на кръвнородственото отношение в даденото роднинско название се прави от ляво надясно, т.е. от алтера (родственика) към говорещото лице, като символът Д никога не се поставя след символа Р. Например родственото отношение в роднинското название брат може да се запише като ДмР. Говорещото лице (Его) не се отбелязва в записа, тъй като то винаги е центърът на родството. Кодовата система на Ю. И. Левин има и други предимства при записа на кръвнородствените отношения, които наистина я правят много удобна при изследването на родствената терминология (Иванова, 2000: 111 – 118).

Макар кодовата система на Ю. И. Левин да не е пряко свързана с изследването на китайската терминология, тя намира практическо приложение в работата на съветските изследователи.

През 70-те години на ХХ в., макар и спорадично, в съветската етнография се появяват и първите публикации, посветени на роднинската терминология сред китайците, живеещи извън границите на Китай. Още през Средновековието, китайците започват да се разселват по целия свят, но преди всичко в съседните на родината държави. Широк размах китайската емиграция придобива през втората половина на ХІХ и първата половина на ХХ век. Извън границите на Китай живеят големи групи китайци, които се самоназовават („хуа жен“; „тан жен“ или „хуа цяо“ – което в буквален смисъл означава „китайски гост“ или „китаец, който живее в чужбина“). Големи китайски общности има в страните от Югоизточна Азия (Тайланд, Индонезия, Мианмар, Виетнам, Филипини), в Корея, Япония, Сингапур, Малайзия. Също така значителна китайска емиграция живее в Северна Америка (САЩ и Канада), в Австралия, Океания, Европа и дори в Африка. Китайска общност има и в Русия. (Решетов 1973: 85 – 87).

В края на историографския преглед, който няма претенции за изчерпателност, ще посоча имената и на някои съвременни руски изследователи, които работят главно след разпадането на СССР.

Изследовател на семейната организация в Китай е научният сътрудник О. В. Почагина – кандидат на историческите науки. Основното направление в нейната научна дейност е изследването на семейно-брачния институт в Китай, семейното законодателство, модернизацията и социокултурната трансформация в семейството и семейно-родствените отношения, формиране на новите семейни и житейски ценности. О. В. Почагина е автор на повече от 70 публикации и една монография, посветена на социалното развитие на КНР – „Модели семейной организации в Китае и на Филиппинах“ (М., 1997). Друг автор е Т. А. Ерёмкина, която в дисертацията си на тема „Тенденции развития современной китайской семьи – философско-антропологический анализ“ разглежда значението на семейната институция при самоутвърждаване на човека в обкръжаващата го среда. Според нея актуалността на новите изследвания се състои в необходимостта от анализ на съвременната среда и как тя влияе върху

поведението на младите хора и тяхното отношение към семейните ценности. Това е необходимо, за да се прогнозира, доколкото е възможно, бъдещото брачно поведение на младите (Ерёмкина, 2007). На семейството и брака в Китай е посветена и дисертацията на О. В. Манухина на тема „Институт семьи и брака в Китае в период реформ и открытости: исторический аспект”, в която се изследват динамичните промени, които настъпват в семейните отношения през последните 100 години (Манухина, 2007). Специално внимание е отделено на новите закони и правила, както и на политиката за планиране на раждаемостта и резултатите от нея. Друга цел на изследването е да се проследят новите съпружески отношения и тези между поколенията. По тази тема работят още Е. С. Баженова, А. В. Островский, Я. М. Бергер и др. (Баженова, Островский: 1991; Баженова, 1992; Бергер, 2001: 100–113; 76–91; 2005: 287–327; Почагина, 2003, 65–78).

Друга тема в съвременната руска етнография е тази за промените в градското семейство на Китайската народна република. Те се изучават на основата на сравнителния анализ между съвременното градско и традиционното семейство в Китай (Попов, 2005). Макар и по-рядко, вече са налице и публикации, в които се осмисля историографското наследство от съветския период (Белков 2010: 62–78).

В заключение може да се подчертае, че посочените изследвания представляват само малка част от руските публикации, посветени на родствената система, роднинската терминология и брачно-семейната организация на китайците. Както беше проследено, при изследването на родството най-често се прилагат два основни подхода: диахронен, който се основава на историческото изучаване на родствената система от древността до наши дни и синхронен, при който значение имат единствено резултатите от проведеното непосредствено етнографско наблюдение. Зад всяко едно изследване може да се открие дългогодишна проучвателска дейност, свързана с неуморна събирателска работа и добро познаване на наличните извори от древността до нашето време. Значителен е приносът от съвместната изследователска дейност на учени от различни школи в руската етнография (Московска, Петербургска, Тартуска), който е предпоставка за обстоятелствен и достоверен анализ на темата за китайската родствена система.

БЕЛЕЖКИ

¹ Терминът е образуван от къснолатинското название на Китай – “Сина” и гръцката дума „логос” – знание, познание.

ЛИТЕРАТУРА

Артемова, О. Ю. 2003 – О. Ю. Артемова. А.М.Золотарев: трагедия советского ученого. – В: Репрессированные этнографы. Сост.и отв.ред. Д. Д. Тумаркин, М. М. 2003, с. 2. – с. 193 – 226.

[Artemova, 2003 : Artemova, O.Y., A.M.Zolotarev: tragediq sovetskogo uchenogo В: Repressirovannye etnografyi, sost.i otv.red. D.D.Tumarkin, M.M. 2003 s.2. –s. 193 – 226,]

Баженова, Е. С., Островский, А. В. 1991. Е. С. Баженова, А. В. Островский. Население Китая – Москва, 1991.

[Bajenova, E. S. , Ostrovskii A. V. Naselenie Kitaa M, 1991]

Баженова, Е. С. 1992 – Е. С. Баженова. Китай в демографическом измерении. Москва – Ленинград, 1992.

[Bajenova, 1992 : Bajenova, E. S. Kitai v demograficheskom izmerenii ML, 1992]

Белков, П. Л. 2010 – П. Л. Белков. К интерпретации классификационных систем родства (по китайским материалам). – В: Кюнеровский сборник: материалы восточноазиатских и юго-восточных исследований 2008–2010. Вып. 6. СПб.: МАЭ РАН, 2010, с. 62 – 78.

[Belkov, 2010 : Belkov, P.L. K iterpretacii klasifikacionnih system rodstva (po kitajskim materialam) В: – Kunerovskii sbornik: materiali vostochniazatskih i ugo-vostochnih issledovanii 2008 – 2010. SPb. : MAE RAN, 2010. Vyip. 6. s. 62 – 78]

Бергер, Я. М. 2001. Бергер, Я. М. Планирование семьи в Китае: итоги и перспективы. – Проблемы Дальнего Востока, 2001, № 1, с. 100 – 113.; № 2, с. 76 – 91.

[Berger, 2001. Berger, Q.M. Planirovanie semyi v Kitae: itogi I perspektivy.- Problemy Dalnego Vostoka, 2001, № 1, s. 100 – 113.; № 2, s.76 – 91.]

Бергер, 2005. Бергер, Я. М. Социальная сфера и демографический фактор. – В: – Китай: угрозы, риски, вызовы развитию – Под ред. В. Михеева. М., 2005, с. 287 – 327.

[Berger, 2005. Berger, Q. M. Socialnaq sfera I demograficheskii factor. – В : Kitai: ugrozyi, riski, vyizovyi razvitiu – Pod red. V. Miheeva. M., 2005, s. 287 – 327.]

Бунаков, 1935. Бунаков, Ю. Гадательные кости из Хэнани. Очерк истории и проблематики в связи с коллекцией ИКДП. М.-Л., 1935.

[Bunakov, 1935. Bunakov, U. Gadatelnyie kosti iz Henani. Ocherk istorii I problematiki v svqzi s kollekciei IKDP.M.-L., 1935]

Бунаков, 1935. Бунаков, Ю. Термины родства в китайском языке – этнографически-лингвистическое исследование, 1935.

[Bunakov, 1935. Bunakov, U. Terminy rodstva v kitajskom qzyike – Etnograficheski-lingvisticheskoe issledovanie, 1935]

Гиренко, 2004. Гиренко, Н. М. Системы родства. Социология племени. Становление социологической теории и основные компоненты социальной динамики. В: СПб.: Carillon 2004.

[Girenko, 2004. Girenko, N.M. Sistemy rodstva. Sociologiq plemeni. Stanovlenie socialisticheskoy teorii i osnovnyie komponentyi socialnoi dinamiki. V: SPb.: Carillon 2004]

Джарилгасинова, Крюков 1986. Джарилгасинова, Крюков. Системы личных имен у народов мира, 1986, 382 с.

[Djarilgasinova, Krukov 1986. Djarilgasinova, Krukov. Sistemy lichnyih imen u narodov mira, 1986, 382 s.]

Думан, Л. И. 1938. Л. И. Думан. Очерки по древней истории Китая (XII в. до – I в. нашей эры). 1938.

[Duman, 1938. Duman, L. I. Ocherki po drevnei istorii Kitaq (XII v. do – I v. nashei eryi). 1938]

Думан, Л. И. 1961. Л. И. Думан. О роли рабства в эпоху Инь (XIV – XI вв. до н. э.). – В: Китай, Япония История и филология. К семидесятилетию академика Н. И. Конрада, М., 1961.

[Duman, L.I. O roli rabstva v epohu In (XIV – XI vv. do n.e.), V: kn. Kitaj, Qroniq Istoriq I filologiq. K semidesqtiletiu akademika N.I. Konrada, M., 1961]

Думан, 1962. Думан, Л. И. Система родства и реальные формы брака в эпоху Инь (XIV – XI вв. до н. э.), КСИНА (Краткие сообщения Института народов Азии), No 53, 1962.

[Duman, 1962. Duman, L. I. Sistema rodstva I realnyie formy braka v epohu In (XIV – XI vv.do n.e.), KSINA (Kratkie soobshteniq Instituta narodov Azii), No 53, 1962]

Ерёмкина, 2007. Ерёмкина, Т. А. Тенденции развития современной китайской семьи : философско-антропологический анализ: автореф. дис канд. филос. наук. Чита: Читинский гос. ун-т. 2007, 24 с.

[Erjomkina, 2007. Erjomkina, T.A. Tendencii razvitiq sovremennoi kitaiskoi semyi : filosofsko-antropologicheskii analiz: avtoref. dis and. fil. Nauk. Chita: Chitinskii gos.un-t. 2007, 24 s.]

Золотарев, 1931. Золотарев, А. М. Происхождение экзогамии В: Известия ГАИМК, 1931, т. 10, вып. 2 – 4, с. 1 – 85.

[Zolotarev, 1931. Zolotarev, A. M. Proizhojdenie ekzogamii V: Izvestiq GAIMK, 1931, t. 10, vyip. 2 – 4, s. 1 – 85]

Золотарев, 1940. Золотарев, А.М. К истории ранних форм группового брака В: Ученые записки Московского областного педагогического института Т. 2. М., 1940, с. 154.

[Zolotarev, 1940. Zolotarev, A.M. K istorii rannyih form gruppovogo braka V: Uchenye zapiski Moskovskogo oblastnogo pedagogicheskogo instituta T.2., 1940, s. 154]

Золотарев, 1941. Золотарев, А. М. Родовой строй и первобытная мифология, 1941.

[Zolotarev, 1940. Zolotarev, A. M. Rodovoi stroj I pervobyitnaq mifologiq, 1941]

Крюков, 1966. Крюков, М. В. О соотношении родовой патронимической (клановой) организации В: Советская этнография, 1966, No 6.

[Krukov, 1966. Krukov, M. V. O sootnoshenii rodovoi patronimicheskoi (klanovoi)organizacii V: Sovetskaq etnografiq, 1966, No 6]

Крюков, 1967. Крюков, М. В. Формы социальной организации древних китайцев, 1967.

[Krukov, 1967. Krukov, M. V. Formyi socialnoi organizacii drevnih kitaicev, 1967]

Крюков, 1970. Крюков, М. В. Иньская антропонимическая модель и проблема разграничения личного имени и апеллятива. – В: Личные имена в прошлом, настоящем и будущем. М., 1970, с. 206 – 210.

[Krukov, 1970. Krukov, M. V. Inskaq antroponimicheskqaq model i problema razgraniicheniq lichnogo imeni i apellqtiva. – V: Lichnyie imena v proshlom, nastoqshtem I budushtem. M., 1970, s. 206 – 210]

Крюков, 1972. Крюков, М. В. К методике сбора полевого материала по системам родства В: Советская этнография, 1972, № 4.

[Krukov, 1972. Krukov, M. V. K metodike sbora polevogo materiala po sistemam rodstva V: Sovetskaq etnografiq, 1972, No 4]

Крюков, 1972. Крюков, М. В. Система родства китайцев: эволюция и закономерности, 1972.

[Krukov, 1972. Krukov, M. V. Sistema rodstva kitaicev: evoluciq I zakonomernosti, 1972]

Крюков, 1973. Крюков, М. В. Язык иньских надписей, М., 1973. 135 с.

[Krukov, 1973. Krukov, M. V. Qzyik inskih nadpisei, M., 1973. 135 s.]

Крюков, Софронов, Чебоксаров, 1978. Крюков, Софронов, Чебоксаров Древние китайцы: проблемы этногенеза, М., 1978, 342 с.

[Krukov, Sofronov, Cheboksarov, 1978. Krukov, Sofronov, Cheboksarov Drevnie kitaici: problemyi etnogeneza, M., 1978, 342 s.]

Крюков, Малявин, Софронов 1979. Крюков, Малявин, Софронов Китайский этнос на пороге средних веков. М., 1979. 327 с.

[Krukov, Malqvin, Sofronov 1978. Krukov, Malqvin, Sofronov Kitaiskii etnos na poroge srednih vekov. M., 1979. 327 s.]

Крюков, Переломов, Софронов, Чебоксаров, 1983. Крюков, Переломов, Софронов, Чебоксаров, Древние китайцы в эпоху централизованных империй. М., 1983. 415 с.

[Krukov, Perelomov, Sofronov, Cheboksarov 1983. Krukov, Perelomov, Sofronov, Cheboksarov Drevnie kitaicyi v epohu centralizovannyih imperii. M., 1983. 415 s.]

Крюков, Малявин, Софронов, 1984. Крюков, Малявин, Софронов Китайский этнос в средние века – VII – XIII век. М., 1984. 335 с.

[Krukov, Malqvin, Sofronov 1984. Krukov, Malqvin, Sofronov Kitaiskii etnos v srednie veka – VII – XIII vek. M., 1984. 335 s.]

Крюков, Малявин, Софронов, 1987. Крюков, Малявин, Софронов Этническая история китайцев на рубеже средневековья и нового времени. М., 1987. 311 с.

[Krukov, Malqvin, Sofronov, 1987. Krukov, Malqvin, Sofronov Etnicheskaq istoriq kitaicev na rubeje srednevekovq i novogo vremeni. M., 1987. 311 s.]

Крюков, Малявин, Софронов, Чебоксаров, 1993. Крюков, Малявин, Софронов, Чебоксаров. Этническая история китайцев в XIX начале XX века. М., 1993. 413 с.

[Krukov, Malqvin, Sofronov, Cheboksarov, 1993. Krukov, Malqvin, Sofronov, Cheboksarov. Etnicheskaq istoriq kitaicev v XIX nachale XX veka. M., 1993. 413 s.]

Левин, 1970. Левин, Ю. И. Об описании системы терминов родства. – В: Советская этнография, 1970, № 4, с. 18 – 30.

[Levin, 1970. Levin, U.I. Ob opisaniu sistemyi termonov rodstva. – V: Sovetskaq etnografiq, 1970, No 4, s. 18 – 30]

Манухина, 2007. Манухина, О. В. Институт семьи и брака в Китае в период реформ и от-крытости: исторический аспект: автореф. дис. ... канд. ист. наук. М.: Ин-т Дальнего Востока РАН, 2007. 23 с.

[Manuhina, 2007. Manuhina, O. V. Institut semyi i braka v Kitae v period reform i ot-kryitosti: istoricheskii aspekt: avtoref. dis.kand. ist. nauk. M.: In-t Dalnego Vostoka RAN, 2007. 23 s.]

Олдероге, 1945. Олдероге, Д. А. Кольцевая связь родов, или трёх-родовой союз. Кратк. сообщ. Ин-та этнографии, Т. 1, 1946.

[Olderoge, 1945. Olderoge, D. A. Kolcevaq svqz rodov, ili treyihrodovoi souz. Kratk. Soobsht. In-ta etnografii, T.1, 1946]

Олдероге, 1951. Олдероге, Д. А. Малайская система родства В: Сб. Родова общество. Материалы и исследования. В: Труды ИЭ СССР. Новая серия. Т. XIV, М., 1951.

[Olderoge, 1945. Olderoge, D. A. Malajskaq sistema rodstva V: "Sb. Rodova obshtestvo. Materialyi I izsledovaniq. V: Trudyi IE SSSR. Novaq seriq. T. XIV, M., 1951]

Олдероге, 1964. Олдероге, Д. А. Описательные системы родства народов Западного Судана, М., 1964.

[Olderoge, 1964. Olderoge, D. A. Opisatelnyie sistemyi rodstva narodov Zapadnogo Sudana, M., 1964]

Позднеева, 1967. Позднеева, Л. Д. Атеисты, материалисты, диалектики древнего Китая, М., 1967.

[Pozdneeva, 1967. Pozdneeva, L. D. Ateisty, materialisty, dialektiki drevnogo Kitaq, M., 1967]

Попов, 2005. Попов А. Г. Трансформация традиционной городской семьи в Китае. М., 2005, 16 с.

[Popov, 2005. Popov A. G. Transformaciq tradicionnoi gorodskoi semyi v Kitae. M., 2005, 16 s.]

Почагина, 1997. Почагина, О. В. Семейная организация китайцев. Китайская традиционная культура и проблемы модернизации. М., 1994. Ч. 2. с. 28 – 34 .

[Pochagina, 1997. Pochagina, O. V. Semeinaq organizaciq kitaicev. Kitajskaq tradicionnaq kultura I problemyi modernizacii. M., 1994. Ch. 2. s. 28 – 34]

Почагина, 1997. Почагина, О.В. Демографические процессы в XXI веке: Китай и мир – Перспективы сотрудничества Китая, России и других стран Северо-Восточной Азии в конце XX – начале XXI века: Тез. докл. 8-ой Междунар. науч. конф. "Китай. Китайская цивилизация и мир. История. современность, перспективы", Москва, 7-9 окт. 1997 г. Ч. 2. – М., 1997. – с. 26 – 29.

[Pochagina, 1997. Pochagina, O. V. Demograficheskie processy v XXI veke: Kitai I mir – Perespektivyi sotrudnichestva Kitaq, Rosii i drugih stran Severo - Vostochnoi Azii v konce XX – nachale XXI veka: Tez. Dokl. 8-oi Mejdunar. nauch. konf. " Kitai. Kitaiskq civilizaciq I mir. Istoriq, sovremennost, perespektivyi", Moskva, 7-9 okt. 1997g. Ch. 2. – M., 1997. – s. 26 – 29]

Почагина, 1997. Почагина, О. В. Модели семейной организации в Китае и на Филиппинах – М., 1997. – 121 с. – (Информационный бюллетень/Ин-т Дал. Востока РАН; № 1)

[Pochagina, 1997. Pochagina, O. V. Modeli semeinoi organizacii v Kitae I na Filipinah – M., 1997 – 121 s. – (Informacionnyi bulletin In-t Dal. Vostoka RAN; № 1)]

Почагина, 2003. Почагина, О. В. Социокультурные и социопсихологические аспекты старения населения в КНР. – В: Проблемы Дальнего Востока, 2003, № 3, с. 65 – 78.

[Pochagina, 2003. Pochagina, O. V. Sociokulturnye i sociopsihologicheskie aspekty starenij naselenij v KNR. – V: Problemy Dalnego Vostoka, 2003, № 3, s. 65 – 78.]

Решетов, 1973. Решетов, А. М. Изменения в терминологии родства у современных зарубежных китайцев. – В: Основные проблемы африканистики, М., 1973, с. 85 – 87.

[Reshetov, 1973. Reshetov, A. M. Izmenenij v terminologii rodstva u sovremennyh zarubejnyh kitajcev. V: Osnovnye problemy afrikanistiki, M., 1973, s. 85 – 87]

Судариков, 1954. Судариков Н. Г. Демократизация семейно-брачного законодательства Китайской Народной Республики. В: Советское государство и право, 1954, № 7, с. 33 – 40.

[Sudarikov, 1954. Sudarikov N. G. Demokratizacij semeino-brachnogo zakonodatelstva Kitajskoj Narodnoj Respubliki. V: Sovetskoe gosudarstvo i pravo, 1954, № 7, s. 33 – 40]

Токарев, 1958. Токарев, С. А. К вопросу о методике изучения терминологии родства. В: Вестник МГУ – Историко-филологическая серия, 1958, № 4, с. 189.

[Tokarev, 1958. Tokarev, S.A. K voprosu o metodike izuchenij terminologii rodstva. V: Vestnik MGU – Istoriko – filologicheskaq seriq, 1958, № 4, s. 189.]

Тяпкина, 2000 : Тяпкина, Н. И., А. Вольф и Хуан Цзе-шань об институте „маленьких невесток” В : Общество и государство в Китае: 13-я науч. конф. М., 2000. с. 108 – 113.

[Тяпкина, 2000. Тяпкина, Н. И., А. Volf i Huan Cze-shan ob institute” malenkih nevestok” V: Obshtestvo I gosudarsvo Kitae: 13-q nauch. konf. M., 2000. s. 108 – 113]

Яичков, 1952. Яичков К. Брачно-семейное право Китайской Народной Республики. – Социалистическая законность, М., 1952, № 1, с. 52 – 58.

[Qichkov, 1952. Qickov K. Brachnoe-semeinoe pravo Kitajskoj Narodnoj Respubliki. – Socialisticheskaq zakonnost, M., 1952, № 1, s. 52 – 58]